

Галина БУЯК

*аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОГДАНА ХАВАРІВСЬКОГО (1990–1992 РР.)

У квітні 1990 р. крайова рада Народного Руху України (далі – НРУ) висунула Богдана Хаварівського на посаду начальника управління освіти Тернопільської області [1, арк. 1]. 15 квітня поточного року його призначено начальником управління народної освіти Тернопільського облвиконкому в зв'язку з переведенням з посади асистента основ педагогічної майстерності місцевого державного педагогічного інституту [2, арк. 9].

За цей час ним впроваджено концепцію національної школи, проведено департизацію навчання і виховання школярів [1, арк. 1]. Б. Хаварівський, перебуваючи на посаді начальника управління народної освіти Тернопільського облвиконкому, продовжував поширювати передовий педагогічний досвід, спільно з Тернопільським обласним інститутом вдосконалення учителів проводив певні наукові заходи. Так, упродовж 20–23 листопада 1990 р. у Тернополі відбувся республіканський семінар завідувачів кабінетами передового педагогічного досвіду обласних інститутів вдосконалення учителів на тему «Робота кабінету передового досвіду в нових економічних умовах». Тема його доповіді «Удосконалення змісту роботи установ народної освіти в сучасних умовах» [3, арк. 37–37 зв.].

Тогочасна періодика НРУ повідомляла про неоднозначне сприйняття тодішніми очільниками колективних господарств, сільських рад відродження національної самобутності, культури, українських традицій. Так, у с. Турівці Тернопільського району, 16 квітня 1990 р., на другий день Великодніх свят, відбувся концерт стрілецької пісні, що передбачав виконання напівзабутих творів, декламування віршів стрілецьких поетів і сучасних творів про УСС. Твори виконував місцевий церковний хор, вірші читала ведуча концерту, учителька Люба Калиновська і директор школи Володимир Кульчинський. Захід завершився гімном «Ще не вмерла Україна» [4, арк. 9; 5, с. 1]. 6 травня 1990 р. відбувся концерт стрілецької пісні в будинку культури Великої Березовиці Тернопільського району. Доповідь про січових стрільців читав доцент Тернопільського педагогічного інституту Михайло Чернописький, Марія Крупа мовила про використання спадщини УСС у національному відродженні, І. Герета розповідав про роковини виникнення товариства «Січ» на Снятинщині, про стрілецьких композиторів, зокрема Романа Купчинського. Голова місцевого осередку НРУ Євген Комар висловив щире вдячність учасникам заходу і жертводавцям на пам'ятник Т. Шевченкові [4, арк. 9; 5, с. 1].

Натомість, у с. Остап'є Тернопільського району голова місцевого колгоспу Богдан Луків, обраний очільником сільської ради, заборонив хористам проводити концерт, Володимир Власенко, директор школи, не дозволив використовувати шкільну залу, незважаючи на рекомендації начальника обласного управління освіти Б. Хаварівського. Тим не менше, концерт стрілецької пісні проходив на майдані перед школою [4, арк. 9; 5, с. 1].

Управа Тернопільського крайового братства (далі – ТКБ) св. апостола Андрія Первозванного Української Автокефальної Православної Церкви (далі – УАПЦ) не безпідставно турбувалася долею школярів – «цвіту української нації, її майбутнього», які перебували під виховним впливом консервативних навчителів-вихователів, керованих директорами шкіл та їх заступниками, що мало місце в багатьох навчальних закладах. Зокрема, у селі Іванківці

Лановецького району директор навчального закладу М. Паламарчук, колишній комуніст та атеїст, «...замість того, щоб освятити школу, у якій ще не так давно насаджувалась безбожницька большевицька ідеологія й атеїзм...», замість впровадження у навчальний процес концепції української національної школи й виховання свідомих громадян незалежної України, морально стійких і чесних, утверджує в населеному пункті «чужу народові УПЦ (читай – РПЦ)» [4, арк. 21; 6, с. 6]. У повторному зверненні громади УАПЦ згадуваного села, управи ТКБ св. апостола Андрія Первозванного УАПЦ йшлося про те, щоб розгляд питання про можливість перебування М. Паламарчука на посаді директора школи, переатестацію педагогічного колективу школи, службову невідповідність завідувача районним відділом народної освіти, рекомендувалося обласному управлінню народної освіти посилити контроль за станом навчально-виховної роботи у навчальних закладах [4, арк. 21; 6, с. 6].

Управління народної освіти Тернопільського облвиконкому, Тернопільський педагогічний інститут ім. Я. Галана, обласний інститут вдосконалення учителів 21 серпня 1990 р. провели спільну науково-практичну конференцію «Становлення і розвиток української національної школи». Очільник управління народної освіти виступав із доповіддю на тему «Вирішення проблем відродження і розвитку української національної школи в Тернопільській області» [3, арк. 39–39 зв., 40].

Насправді, «...без національної школи, без нових підходів у навчанні й підготовці спеціалістів, без розкріпачення усєї системи виховання в Україні нема майбутнього...» [4, арк. 10; 7, с. 2]. За безпосередньої участі Б. Хаварівського у вересні 1990 р. проходив захід, пов'язаний з «турботою про день завтрашній» на Співочому полі в парку Національного відродження у Тернополі. Відбулося посвячення у першокласники, першокурсники, учителі, освячення прапорів шкіл, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів. З напутніми словами виступили професор Тернопільського педагогічного інституту Роман Гром'як, професор Гарвардського університету Омелян Пріцак, начальник обласного управління освіти Б. Хаварівський, учителька середньої школи № 8 Р. Гречківська, майбутній педагог В. Кітак¹. У виконанні церковного хору і дитячого колективу школи № 26 виконано «Боже, великий, єдиний» і «Ще не вмерла Україна» [4, арк. 10; 7, с. 2]. До «...школи разом із св. Миколоасм, вертепом, вишиванками прийшла духовність, прийшла Україна» [4, арк. 15; 8, с. 3].

Концепція національної школи вимагала нового підходу щодо святкування Нового року, часу проведення зимових канікул. Так, у відповідності з рекомендаціями комісії Тернопільської міської ради з питань культури та національного відродження, канікули тривали упродовж 1–14 січня, вперше, «...не ховаючись, школярі візьмуть участь в організації вертепів, груп колядників, різдвяних вечорів та різдвяних вистав» [4, арк. 13; 9, с. 4].

Яскравим прикладом якого було відкриття на базі приміщень заміської дачі, що належала Тернопільському обкому КПУ спеціалізованого інтернату для дітей-сиріт з духовною недільною школою. Важливим завданням якого було проведення виховних заходів – знань про звичаї і традиції рідного краю, національної свідомості і психології. Вихованці інтернату під час Різдвяних

¹ У поданому тексті є технічна помилка. Авторка вважає, що насправді йдеться про Володимира Кіцака, кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, виконувача обов'язки декана історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

свят завітали до працівників обласного управління народної освіти [4, арк. 13].

Цей інтернат відрізнявся від існуючих на той час тим, що до 1 березня 1990 р. в готелі обкому КПУ, так звана «обкомівська дача», відпочивали лише високопоставлені партійні й державні чиновники. Натомість її передали на баланс обласного управління народної освіти, створили санаторій-профілакторій для дітей-сиріт, що проіснував до липня поточного року, після чого розпочався процес організації спеціалізованого інтернату, яким опікувалися сестри-василіанки, передавали дітям віру в Бога, співчуття до ближнього, милосердя, працелюбність тощо. Монахині мали необхідну педагогічну освіту, організовували недільну духовну школу для усіх бажаючих дітей з навколишніх мікрорайонів міста [4, арк. 20; 6, с. 1].

Важлива роль в організації і функціонуванні інтернату належала Б. Хаварівському, заступникові голови Тернопільської обласної ради Ярославові Карпюкові, голові Тернопільського міськвиконкому Анатолієві Кучеренкові, працівникам обласного фінансового управління та управління народної освіти – І. Прокопчук, В. Чопик, М. Мокрій, М. Вавринович [4, арк. 20; 10, с. 1].

В інтернаті перебували діти різного віку – найменшій дівчинці було 4 роки, найстарший хлопчик навчався у восьмому класі. У ньому жили дві великі родини: Левицьких (три брати і одна сестричка) та Кушнірів (три сестрички і один братик), усі школярі середньої школи № 14 [4, арк. 20; 10, с. 1]. Значну допомогу надавали Українська Греко-Католицька Церква, «Текстерно» (більше 5 тис. крб.), виробниче об'єднання «Надзбруччя», автотранспортне підприємство 16161, агрофірма-колгосп «Поділля» [4, арк. 20; 10, с. 1].

На думку Б. Хаварівського, концепція національної школи відповідала основним законодавчим вимогам держави, у ній враховано досвід дорадянського періоду в Галичині, особливо при відновленні навчальних закладів нового типу – гімназій. Вона була орієнтиром на відновлення престижу освіти, відродження рідної мови, історії та культури, релігійних засад, загальнолюдських моральних норм у вихованні школярів. Основними принципами були – пріоритет соціально-економічних мотивів навчання, гуманізація, гуманітаризація, демократизація, відсутність «єдиновірного» вчення, незалежність від політичних, громадських і релігійних організацій, принцип виховання школярів з опорою на психолого-педагогічні науки [11, арк. 1].

Проблемам реалізації концепції української національної школи на Тернопіллі присвячувалася прес-конференція для журналістів у конференц-залі облвиконкому за ініціативи обласного управління народної освіти і присутності керівників районних відділів освіти. У вступному слові Б. Хаварівського йшлося про складні процеси її впровадження у навчально-виховний процес, ознайомлення зі станом справ в освітянській сфері, перспективи розвитку шкільництва тощо [4, арк. 16; 12, с. 3].

Це був час, коли при владі ще перебувала КПРС, тому НРУ був зацікавлений в тому, щоб освіту, культуру очолили представники демократичного табору, щоб «... по-новому було поставлено в області питання шкільництва, щоб була розроблена і впроваджена концепція національної школи...» [11, арк. 2]. Звичайно, що компартійна номенклатура намагалася протистояти демократичним змінам у системі народної освіти. Так, на ХХ-й районній конференції, що відбувалася в Кременці, В. Загородня, голова профспілкового комітету працівників освіти, стверджувала, що «... чи нам доводити людям правильність соціалістичного шляху розвитку, що б

повірили в нас, в те, що лише комуністи здатні вивести країну з прірви, що вони не за ворожнечу між партіями і релігійними конфесіями, а прагнуть громадянського миру» [4, арк. 15; 8, с. 3].

Богдан Васильович стверджував, що в часи Державного комітету з надзвичайних ситуацій, Тернопільському обкомі КПРС, без погоджень з управлінням освіти здійснювався тиск на завідувачів відділами народної освіти, щоб вони відмовилися від впровадження концепції національної школи [11, арк. 2]. Тим не менше, незважаючи на тиск, передбачалося підготувати нові програми з історії України для 8–11 класів, видати низку посібників, курсів, методичних розробок, збірників, брошур. Своєрідним доповненням до концепції національної школи була програма «Схід», ініційована крайовою радою НРУ для допомоги українським школам за межами держави, школам Східної України підручниками, творами літератури і мистецтва, бібліотеками тощо [11, арк. 2]. Наприклад, упродовж 4–10 січня 1991 р., на час Різдвяних свят, до Тернополя прибуло понад тисяча учнів, учителів, дітей молодшого шкільного віку з батьками зі східних областей України, «...як вияв національного і духовного відродження українського народу...» за ініціативи Тернопільської крайової ради НРУ спільно з органами народної освіти [4, арк. 13; 9, с. 4].

Міністерство народної освіти УРСР та Тернопільський державний педагогічний інститут 26 квітня 1991 р. проводили науково-практичну конференцію «Учитель національної школи». Б. Хаварівський виступав із доповіддю на тему «Особливості педагогічної діяльності в умовах національного відродження» [3, арк. 41–42, 48 зв., 44]. Першу річницю заснування обласної асоціації учителів української мови відзначено науково-практичною конференцією «Удосконалення і вивчення української мови, літератури і народознавства – одна з умов реалізації концепції національної школи», проведеною спільно з управлінням народної освіти Тернопільської обл. та Інститутом вдосконалення учителів. Захід викликав зацікавлення освітян, про що свідчить присутність 400 учасників. Співдоповідей було вісім. З ними виступили начальник управління освіти Б. Хаварівський, професор В. Мельничайко, доценти М. Козачок та М. Чернописький, учителі – Д. Онищук, Х. Білоус, М. Николин та Н. Антонів. Доповіді викликали бурхливі дебати. Основне питання, на яке вони намагалися відповісти, щоб «...рідна мова в національній школі справді стала предметом номер один» [1, арк. 19; 13, с. 3].

Незважаючи на важливі здобутки Б. Хаварівського у сфері національної освіти, її реформування, назрівали протистояння і суперечності між різними політичними партіями за вплив на шкільництво. Г. Шарун, голова Тернопільського обласного комітету профспілки працівників освіти і науки, за дорученням пленуму, що відбувся 17 червня 1992 р., звертався до Р. Гром'яка, представника Президента України в області про необхідність залишення Б. Хаварівського на посаді начальника управління народної освіти. До речі, пленум висловлював стурбованість з приводу того, що останнім часом у засобах масової інформації, на зібраннях, у приватних розмовах обговорювалося питання його майбутньої відставки [11, арк. 1].

Аргументи за збереження посади за Б. Хаварівським ґрунтувалися на позитивних змінах в системі народної освіти області, розробленні й впровадженні концепції національної школи, деідеологізації навчально-виховного процесу, відродження історії, мистецтва, релігії, створенні фонду «Національна школа», виданні низки посібників, методичних розробок, брошур з нових курсів тощо. Пленум просив захистити начальника освіти від

необґрунтованих перевірок, організованих громадськими організаціями, дати змогу втілити на практиці розроблені ідеї і програму поступу національної школи [11, арк. 1].

Обговорювана на пленумі проблема стала темою для місцевих засобів масової інформації. Так, журналіст Михайло Лисевич, у статті «Крісло зі шпилькою», писав про те, що насправді події, пов'язані із ситуацією щодо посади начальника управління освіти області – це протистоянням між обласними структурами НРУ та Української республіканської партії. З одного боку, основним аргументом опонентів було те, що НРУ висунув Б. Хаварівського на посаду ще в радянські часи, з іншого – нібито Р. Гром'як, формуючи свою команду, нехтував чиновниками від цієї політичної сили, оскільки його на посаду представника Президента України в області рекомендувала саме Українська республіканська партія [11, арк. 1–2]. Власне Богдан Васильович позитивно сприймав ситуацію, пов'язану з формуванням команди представника Президента України в області, вважав закономірним явищем прихід до влади певної політичної сили. Однак його непокоїв факт «окремих шляхів і методів цього процесу» [11, арк. 2].

На посаді начальника управління народної освіти Тернопільського облвиконкому перебував до 30 червня 1992 р., звільнений із займаної посади у зв'язку з ліквідацією установи (пункт 1 статті 40 Кодексу закону про працю України) [2, арк. 9]. Це дало підставу Б. Хаварівському впродовж 1–31 жовтня поточного року отримати допомогу з безробіття [2, арк. 11].

Отже, адміністративна діяльність Б. Хаварівського упродовж окресленого періоду часу відбувалася у складних умовах становлення не лише державності, але й тих процесів, що стосувалися кардинальних змін у сфері становлення системи національної освіти.

Список використаних джерел

1. Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-3466 («Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч»). Оп. 1. Спр. 1 (Автобіографія Хаварівського Б. В. Машинопис з авторськими правками). 2 арк.
2. Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-3466 («Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч»). Спр. 4 (Трудова книжка Хаварівського Б. В. та вкладка до неї. Ксерокопія). 12 арк.
3. Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-3466 («Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч»). Спр. 10 (Програми наукових конференцій, семінарів із зазначеними темами виступів, доповідей Хаварівського Б. В. у 1968–1999 роках). 53 арк.
4. Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-3466 («Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч»). Спр. 21 (Публікації про професійну, творчу і громадську діяльність Хаварівського Б. В. у пресі за 1970–2003 роки. Вирізки з періодичних видань, ксерокопії із періодики). 82 арк.
5. Дністренко Я. Ой, видно село. *Тернове поле*. Травень. 1990. № 8(12). С. 1.
6. То хто ж каламутить. *Тернистий шлях*. 25 квітня 1992. С. 6.
7. Добровольський М. З думою про день завтрашній. *Вільне життя*. 11 вересня 1990. С. 2.
8. Устимів Т. Апаратні ігри. *Вільне життя*. 1 січня 1991. С. 3.
9. Нагірний М. Хто і коли святкуватиме Новий рік. *Тернопіль вечірній*. 2 грудня 1990. С. 4.
10. Щоб сироти не були сиротами. *Тернопіль вечірній*. 1 січня 1991. С. 6.
11. Тернопілля: день за днем. *Селянська доля*. 30 квітня 1991. С. 3.
12. Катеринюк Л. Навколо предмета номер один. *Вільне життя*. 26 березня 1991. С. 3.